

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Kadın

Harun Aydın*

*Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ağrı, Türkiye

Öz

Tanzimat devri ile başlayan kadın hareketleri, ilk olarak eğitim alanında gelişme göstermiş, bu dönemde kız idadî ve rüştiyeleri ile kız öğretmen okulları ilk kez bu dönemde kız İdadi okulları açılmıştır. Kadına yönelik yapılan yenileşme hareketleri Meşrutiyet döneminde hız kazanmıştır. Tanzimat'tan sonra açılan bu okullarda eğitim alan kadınlar Meşrutiyet'le birlikte örgütlenip kadın teşkilatları kurmuşlardır. Kadın hareketleri veya kadına yönelik yenilik hareketleri Tanzimat Döneminde hiç tartışılmamıştır. Fakat II. Meşrutiyet dönemiyle beraber Osmanlı toplumunda bulunan marjinal gruplar kadının eğitiminden, giyimine, tesettürden evlenme ve boşanmaya kadar her konu üzerinde durmuşlar ise de da bu tartışmalar büyük değişimlere neden olmamıştır. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu savaş koşulları nedeniyle kadınlar ilk kez Posta ve Maliye Nezaretlerinde memur olarak çalışmaya başlamışlardır. Bu dönemde kadınlar artık kendi haklarını kendileri dile getirmeye başlamıştır. II. Meşrutiyet'le beraber kadınlar toplumda daha fazla yer almaya başlamıştır. Özellikle kadınların eğitimi için açılan okullarda eğitim gören kadınlar buldukları vilayetlerde özellikle de İstanbul'da kadın dernekleri kurup örgütlü çalışma içine girmişlerdir. Cumhuriyet'in ilanından sonra kadın hakları önem kazanmaya başlamıştır. Türk tarihinde kadına Medeni Kanun ile beraber çeşitli haklar verilmiştir. Cumhuriyet döneminde kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyet, Dernekler, Kadın Hakları, Kadın Hareketleri, Meşrutiyet, Tanzimat.

Women in Turkey from Constitutional Monarchy to Republic

Abstract

Beginning from the Tanzimat period, the women movements first made progress in educational field and the girls high school (*idadî*), junior high school (*rüşdiye*) and teachers schools were opened for the first time in this period. The innovation movements towards women gathered speed in the period of Constitutional Monarchy. The women who studied at these schools opened subsequent to the Tanzimat merged and made women organisations. The movements and the innovation movements towards women were never discussed in the term of Tanzimat. But with the Second Constitutional Era, though the marginal groups in the Ottoman society discussed all the topics from educating women, woman dressing, islamic clothing to marriage and divorce, these discussions didn't cause big changes. Due to the war conditions in which the Ottoman State were in the period of Constitutional Monarchy, women first began to work as an

Sorumlu Yazar:
Ağrı İbrahim Çeçen
Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü,
Ağrı, Türkiye
hrn.aydn04@gmail.com

officer in the Post Office and Finance Ministry. In the period of Constitutional Monarchy, they themselves commenced to utter their rights any more. With the Second Constitutional Era, they began to gain a place in society more. The women studying at the schools opened especially for women education established women associations and worked organizedly in the provinces that they were in, notably in Istanbul. Women's rights gained importance after the proclamation of the republic. Women have been given miscellaneous rights by the Turkish Civil Code in Turkish history. Some crucial developments towards providing the equality of women and men occurred in Republic Period.

Keywords: Turkish Republic, Association, Women's Rights, Women Movements, Constitutional Monarchy, the Tanzimat.

Giriş

Kadın geçmişten günümüze her zaman insanoğlunun dünyasında büyük değişimlere neden olmuştur. Avcı ve toplayıcı toplumlara bakıldığında kadın hem evde hem de erzak temin edebilmek için dışarıda çalışmış, çocuk doğurmuş ve kadının doğurganlığı bu toplumlarda anaerkil düzenin oluşmasına neden olmuştur (Arat, 1980, s. 16-17). Tunç Devrine geçişle beraber kadının toplumdaki konumu da değişime uğramış ve özellikle sabanın kullanılmasıyla beraber erkekler daha üstün konuma gelmiştir. Erkeklerin ekonomik üstünlükleri ellerine almalarıyla beraber toplumlarda var olan anaerkil yapı yerini ataerkil yapıya bırakmıştır (Özen, 1987, s. 406-407).

Medeniyetlerin ortaya çıkmasıyla beraber kadınlar toplumda yeni değerlere sahip olmuştur. Mezopotamya uygarlıklarından biri olan Sümerlerde kadın hâkimiyeti ön planda idi ve siyasi haklarını kendi başlarına kullanma yetkileri vardı. Sümerlerde bir erkek yalnız bir kadınla evlenebilirdi ve kadın istemezse zorla evlilik olmazdı (Toker, 1966, s. 19-20).

Anadolu uygarlıklarından Hititlerde Kadınların yargıçlık görevleri vardı. Kadın askerlik ve komutanlık görevlerini üstlenmiştir. Kadın çeşitli siyasi haklara sahip olmakla beraber evlilikler de sözleşmeye dayandırılmış toplumda tek eşlilik hâkim olmuştur. Hititlerde toprak çocuklara miras olarak bırakılmıştır (Toker, 1966, s. 25-26).

Eski Yunan'da kadın erkekten daha az değerli durumdadır. Kadın alınıp satılabilen ve yeri geldiğinde bir eşya ile eşdeğer tutulan bir konumda düşünülmüştür. Hukuki alanda hiçbir

hakka sahip olmayan kadın Eski Yunan'da değersiz bir varlık olarak düşünülmüştür (Tümer, 1994, s. 173).

Eski Hint Medeniyeti'ne bakıldığında Eski Yunan Medeniyet'inden farklı olarak kadına eşitli haklar verilmişti. Ve bir kadın isterse birden fazla erkekle evlenebilme hakkına sahipti. İlerleyen dönemlerde kadına verilen değer düşerken erkeğe verilen değer artmıştır. Hintlilerde erkek kadından boşanabilirken kadın erkekten boşanamazdı. Toplum anaerkil yapıdan ataerkil yapıya dönüşmüştür (Donuk, 1980, s. 288).

Hıristiyanlarda evlenmek kutsal sayılmıştır. Hıristiyanlıkta kadın evlendikten sonra kocasının her dediğini yapmak zorunda sayılmıştır. Kadının bir hakkı yoktur erkek üzerinde; fakat erkeğin kadın üzerinde hakkı olduğuna inanılmıştır. Ayrıca bu inançta çok eşlilik yasaklanmıştır (Karpaz, 1945, s. 35-36).

Cahiliye döneminde Arabistan'da kadın utanç kaynağı olarak görülmüştür. Kadın çocuk sahibi olduğunda ailenin bir parçası sayılmıştır. Cahiliye döneminde kadının boşanma hakkı yoktur. Erkek istediği zaman boşanabilirdi ve boşanma olduğu takdirde çocuklar babaya verilir ve kadın mirastan pay alamazdı (Donuk, 1980, s. 293).

İslamiyet'in yaygınlaşmasıyla beraber Arap yarımadasında kadınlara çeşitli haklar tanınmıştır. İslam inancına göre kadın ile erkek bazı konularda eşit haklara sahiptir. İslamiyet'te bir erkek isterse dört kadınla evlenebilirken bir kadın yalnızca bir erkekle evlenebilirdi. Boşanma hakkı erkeğe verilmiştir. İslamiyet inancında kadına kuma

yazma ve ticaret hakkı tanımıştır; fakat bu haklardan da zengin kadınlar faydalanabilmiştir (Kuran, 1986, s. 366).

Türk tarihinde kadın kavramı çeşitli destanlarda ana unsur olarak yer almıştır. Türklerdeki kadın konusu Dede Korkut Hikâyeleri'ne de konu olmuştur. Hikâyelerde kadının aile içindeki yeri, namusu, güzelliği ve kahramanlıkları gibi konular ele alınmıştır. Türklerde çok eşliliğin yaygın olmadığı ve kadına çeşitli hakların verildiği görülmektedir (Arat, 1980, s. 51).

Türklerin İslamiyet inancını kabul etmesiyle beraber çeşitli değişimler de olmuştur. İslam inancında bir erkek birden fazla kadınla evlenme hakkına sahipti. Fakat çok eşlilik durumunda erkeğin bütün kadınlara eşit mesafede yaklaşması gerektiği bildirilmiştir. İslam dini kadına evlenerek yuva kurma hakkını vermiştir (Arat, 1980, s. 60).

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde kadın halen eski Türk geleneklerine göre üstün konumda idi. Kuruluş dönemi padişahlarından Orhan Gazi'nin eşi Orta Asya Hatunları gibi üstün konumda idi. Sultan elçiyi kabul eder ve misafir ağırlardı. İlk dönemlerde Osmanlı Devletinde kadınların yüzleri açık idi fakat devletin güçlenmesiyle beraber kadınlar eskisi gibi güçlü olmayıp etkilerinin azaldığı görülür (Göksel, 1992, s.130).

Tanzimat Fermanı'nın 1839 yılında ilan edilmesiyle beraber Osmanlı Devleti'nde büyük değişimler olmuştur. Fermanda kadınlarla ilgili herhangi bir madde olmamasına rağmen ferman, Osmanlı toplumunda kadın haklarının oluşması için bir önyak olmuştur. Bu dönemde açılan 1858 yerine iptidai ve rüştiye mektepleri kız çocuklarının eğitimine destek olmuş ve 1873 yılında ilk kez Kız Öğretmen Okulu açılmış ve kızlar tıp fakültesinde ilk olarak 1922 yılında eğitim almaya başlamışlardır (Göksel, 1992, s. 131-132).

Osmanlı Padişahlarının Meşrutiyet dönemine kadar kadınlarla ilgili çıkarmış oldukları bazı fermanlar vardır. Örneğin I. Ahmet (1603-1617)

zamanında 1603'de çıkarılan bir fermanla önce kadınların tatlıcı dükkânlarına girmeleri, sonra da 1610 yılında (babalarıyla bile olsa) erkeklerle birlikte sandala binmeleri yasaklanmıştır (II. Abdülhamit döneminde sandala binme yasağı yeniden yürürlüğe girmiştir.).

- I. Mahmut (1730-1754) döneminde 1750'de yayınlanan bir fermanla kadınların mesire alanlarına gitmeleri yasaklanmıştır.

- III Osman (1754-1757) döneminde haftada dört günden çok sokağa çıkmaları yasaklanmıştır.

- I. Abdülhamit (1774-1789) döneminde 1787 tarihinde kadınların ince kumaştan ferace giymeleri yasaklanmıştır.

- II. Mahmut (1808-1839) döneminde 1828 ince kumaştan ferace diken terzilerin uyarılması tekrarı halinde ise iş yerleri önünde asılmaları ferman edilmiştir (Demir, 2008, s. 9).

Tanzimat döneminde kadınlar öğretmen olarak çalışmaya başlamışlar ancak memur olarak çalışmaları Meşrutiyet döneminde gerçekleşmiştir. Kadınların memuriyet hayatları kısa sürmüştür. I. Dünya Savaşı sonrasında memur olarak çalışan kadınların yerine erkekler göreve alınmıştır (Kurnaz, 1991, s. 95-98).

İkinci Meşrutiyet Dönemi Kadın

Türk yenileşme hareketinin başlangıç aşamalarından biri sayılan İkinci Meşrutiyet dönemi (1908-1922), Tanzimat'ın ilanından sonra gelişen siyasal ve toplumsal gelişmelerin bir sonucu ve Cumhuriyet rejiminin temellerinin atıldığı dönem olarak görülmektedir. Jön Türklerin faaliyetleri sonucunda 1908'de ilan edilen İkinci Meşrutiyet ile 1878 yılında yürürlükten kaldırılan meclis yapısına yeniden dönüş olmuştur. İkinci Meşrutiyet'in ilanı en çok da kadınlar tarafından iyi karşılanmış ve özgürlüğün yeniden inşası şeklinde algılanmıştır (Özgiraz, 2011, s. 3). 1900'lü yılların başında kadın aktiviteleri dünyada yaşanan değişimlerin Türk toplumunu etkilemesiyle ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yüzünü Batı'ya çeviren Osmanlı Devleti kadın hareketlerinden etkilenmeye başlamıştır

(Kurnaz, 2013, s. 20). Meşrutiyetin ilanından sonra kadınlar birlikte hareket etmeye başlamışlardır.

Kadın hareketlerinin Türkiye’de incelenmesi ve değerlendirilmesi genel olarak Meşrutiyet yıllarında örgütlü bir şekilde kurulan kadın örgütleri ile başlamıştır. Osmanlı toplumunda Tanzimat dönemiyle kadına verilen eğitim hakkıyla beraber kadınlar bilinçli bir şekilde hareket etmeye başlamışlar ve İkinci Meşrutiyetin ilanı ile beraber kadın hakları gittikçe etkinlik kazanmıştır. Bu dönemde kadın yayın organlarında ve örgütlenmelerinde artış olduğu görülmektedir. Türk tarihinde kadın çalışmaları 1908 ile 1935 yılları arasında hızla artmıştır. Meşrutiyet yıllarında kadınların çıkarmış oldukları dergilerde anayasal ortamda ciddi beklentiler içinde oldukları görülmüştür, Fakat daha sonra beklentiler yerini hayal kırıklığına bırakmıştır (Ateş, 2009, s. 24).

Batı’daki Feminist akıma benzer yapılanma Türk kadınında İkinci Meşrutiyet’in getirmiş olduğu özgürlük fikirleri ile başlamıştır. Bu dönem çıkarılan dergi ve gazetelerde yazılan yazılar sayesinde toplum daha da özgürlükçü hale getirilmiştir. Kadınlar da bu dönem çıkan dergilerde yazılar yazarak sorumluluk üstlenmişlerdir. Bu yayın organları ve dergiler arasında Kadın, Kadın Bahçesi, Kadınlar Dünyası, Kadın Hayatı, Kadınlar Duygusu, Kadın Kalb, Mehasin yer almaktadır. Meşrutiyet döneminde birden fazla kadın örgütü kurulmuştur. Kurulan dernekler farklı amaçlarla bir araya gelmişlerdir. Bunlar arasında hayır dernekleri olduğu gibi, feminist hedefleri olan dernekler de vardır. Kurulan derneklerin genel amaçları, kadınları eğitmek onlara iş hayatında önemli görevler yüklemek ve sosyal hayata daha etkin bir şekilde katılmalarını sağlamaktır. Bu amaçla kurulan dernekler, İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi, Kadınları Esirgeme Derneği, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Derneği, Teali-i Nisvan Cemiyeti, Müdafai Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti ve Osmanlı Cemiyet-i Nisaiyesi’dir (Demir, 1999, s. 110).

İkinci Meşrutiyet dönemine kadar kadınlara yönelik birden fazla yayın organı ortaya çıkmış

olsa da en etkili olanı Hanımlara Mahsûs Gazete’dir. Bu gazete, 1 Ağustos 1895’te yayın hayatına girmiş ve 580 yayını kesintisiz olarak yayınlamıştır. Gazetenin bu kadar uzun süre yayın hayatında yer alması, kadın yayınları arasında önemli bir yer tutmasını sağlamıştır. Kadınlara pek çok alanda faydası olan bu gazetenin en önemli özelliği ise, kadınlar için bir okul olma özelliğini taşımasıdır. Bu gazete sayesinde birçok önemli kadın yazar (Fatma Aliye, Makbule Leman), kendi fikirlerini rahatlıkla savunabilmişlerdir (Güçlü ve Tunç, 2012, s. 160).

İkinci Meşrutiyet dönemine kadar kadınlar sadece öğretmenlik görevlerini üstlenirken bu dönemde daha fazla iş hayatında yer almaya başlamıştır. Kadınların ticaret hayatında başarılı olabilmeleri için Ticaret Mekteb-i Alîsi adıyla, İnas Darülfünunu’nda bir şube açılmış ve burada kadınlara ticaret eğitimi verilmiştir. Kadınların çalışma hayatına teşvik ettirilmesi ile mesleki eğitim imkânları tanıtılmakta ve iş gücü açığının kadınlarla kapatılması amaçlanmaktaydı. Kadınlar için ilk kez bu dönemde tarlada çalışma fetvası verilmiştir. İkinci Meşrutiyet döneminde gün geçtikçe kadınların iş hayatında daha fazla yer aldığı görülmektedir. Çeşitli iş alanlarında, bohçacılık, Çamaşırcılık, Madencilik, Pazarcılık ve Ziraatta çalışan kadınların sayısı giderek artış gösterirken memur olmak isteyen kadın sayısı da çoğalmıştır. Bu dönemde kadınlar yayın organlarını iyi kullanmışlardır. Bedra Osman Hanım, telefon şirketine memur olmak için müracaatta bulunmuş fakat bu müracaatı kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Müdafai Hukuk-ı isvan Cemiyeti basın aracılığı ile bu olayı halka duyurmuş ve başlattığı kampanya ile Bedra Osman Hanım’ın işe alınmasını sağlamıştır. Bu olaydan sonra telefon işlerinde çalışan kadın sayısında artış olmuştur (Kaya, 2010, s. 13).

Meşrutiyet döneminde kadın haklarını en çok İttihat ve Terakki yönetimi savunmuş ve kadınların toplumsal hayatta yer almaları için çalışmalar yapmıştır. Meşrutiyet öncesi dönemde kadın konusu tartışılmazken Meşrutiyet dönemiyle beraber Jön Türkler, kadın konusunu memleketin ekonomik ve kültürel bir meselesi olarak kabul

etmiş ve bunu, aydınların tartıştığı temel konulardan biri haline getirmişlerdir. İkinci Meşrutiyet döneminde yaşayan her yazar kadın konusuyla ilgili bir şeyler yazarak kadının toplum içinde var olması için uğraşmışlardır (Özkeraz, 2011, s. 3).

Kadınlar için İkinci Meşrutiyet döneminde önemli düzenlemeler yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Meşrutiyet dönemine kadar İslam Hukuku ailede geçerli olmuştu. İlk kez 1917'de çıkarılan aile kararnamesiyle aile hukukunda yeni düzenlemelerin yapılması kararlaştırılmıştır. Bu kararnamenin çıkarılmasında önemli yazarlar etkili olmuştur. Başta Ziya Gökalp olmak üzere, Ahmet Şuayb, İbrahim Hakkı, Mansure-zade Saib gibi üniversite hocalarının önemli etkisi olmuştur. Aile kararnamesiyle kadınlara önemli haklar verilmeye başlanmıştır. Nişanlanmaya yeni bir hukuki bakış açısı getirilmiş, evlilik yaş sınırı değiştirilmiştir. Evliliğe yaş sınırı getirilerek kadınlarda 17, erkeklerde 18 yaş evlilik için sınır kabul edilmiştir. Devlet kendi atamış olduğu memuru ve iki şahit olmadan resmi olarak evliliğin gerçekleşmeyeceğini beyan ederek devletin evlilik ve boşanmadaki kesin rolünü belirtmiştir. Aile kanununun en önemli maddeleri boşanma ve çok eşlilik konularıdır. Kocanın ikinci evlilik yapabilmesi ilk evlendiği kadının rızasına bırakılmış, boşanmayı gerektiren durumlar için de aile meclisi kurumu oluşturulmuştur (Demir, 1999, s. 111).

Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi devletin bu dönemde ilk kez gündeme aldığı nüfus artışı politikasının yürütülmesini üstlenmiştir. Dernekte çalışan kişilere zorunlu evlilik şartı getirmiştir; erkeklerden en geç 25, kadınlardan ise 21 yaşına kadar evlenmeleri istenilmiştir. Dernek bünyesi altında evlenenlere de maddi anlamda destek olunmuştur (Durakbaşı, 2002 s. 101).

Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyetin ilanına kadar Mutlak Monarşi hâkim olmuş ve meclis sistemi de yer almamıştı. Siyasi egemenlik hakkı Osmanlı soyuna verilmiş ve bu yetkiyi de Osmanlı soyundan sadece erkekler kullanabilmiştir. Parlamenter düzene ilk kez 1876'da Meşrutiyet'in

ilanı ile geçilmiş, meclis oluşturulmuş ve Mebusan Meclisinin seçimi ise Kanuni Esasi'ye göre (65. Maddesi) yapılmıştır. Kanuni Esasi'ye göre, her elli bin erkek için bir mebus seçilecekti. Osmanlı da sadece erkekler sayılmış, kadınlar sayıma tabi tutulmamıştır. Bu dönemde oy hakkı da sadece erkeğe tanınmıştır. Toplumsal hayatta rahat hareket etmeyip eve kapanan kadınlar siyasi hayatta da yer almamıştır (Konan, 2010, s. 7).

Osmanlı Devletinde kadın nüfusu sayılmamıştır. 1882-1884 Nüfus Sayımı orduya asker alımını amaçladığı için yine sadece erkek nüfusu ele alınmıştır. XIX. yüzyılın başına kadar kadın, nüfusa dâhil edilmemiştir. Kadının sanayi istatistiklerinde yer alması ise ilk kez 1913 yılında gerçekleşmiştir (Makal, 1997, s. 194).

Meşrutiyet döneminde kadınların çıkarmış olduğu dergi sayısının 40'a ulaştığı bilinmektedir. Kadınlar da bu dönemde daha etkin bir şekilde toplumda yer almak için gazete ve dergilerde seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Bu gazeteler içinde en bilineni *Terakki* gazetesidir. Bu gazete Batıdaki kadınların haklarından ve siyasi hak talep etmelerinden söz etmekte, Osmanlı kadınlarının da artık bu talepte bulunmalarını istenmekteydi. Gazete'nin yapmış olduğu yayınlarda kadının toplumdaki yeri ve öneminden edebiyata, siyasi hak arayışından moda, ekonomik bağımsızlıktan tek eşliliğe varana kadar her alanda kadınları bilinçlendirilmeye çalışılıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin izlemiş olduğu politika sayesinde dernek faaliyetlerinde bulunan kadınlar kısa süre de çalışma hayatına atılıp topladıkları paralar ile yardıma muhtaç kadınlara destek olmaya çalışmışlardır. Dernek aracılığıyla toplamış oldukları paraları kadınların eğitiminde ve kadın haklarını savunma yolunda kullanmışlardır. Bu dernekler farklı amaçlar doğrultusunda kurulmuşlardır. Bu derneklerden yardım, eğitim, kültür amaçlı dernekler olabildiği gibi, içlerinde ülke savunmasına katkıda bulunan derneklerle siyasi partilerin kadın dernekleri de vardı. Bu derneklerden farklı bir yapıya sahip olan ve 1913 yılında kurulan "Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti" (Osmanlı Kadın Haklarını Savunma Derneği) *Kadınlar Dünyası* adıyla

yayınladığı dergide kadın sorunlarına değinerek Osmanlı kadınının toplumsal hayatta rol oynaması için çaba göstermiştir (Konan, 2010, s. 8-9).

Meşrutiyet döneminde kurulan kadın derneklerinin dört önemli özelliği vardır. Birincisi, kurucuları kadın olan ve amaçları kadın haklarını savunmak ve elde etmek olan Müdafa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti gibi dernekler. İkincisi, kurucuları kadın olan ve toplumsal yardımı amaç edinen Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti gibi dernekler. Üçüncüsü yine kadınların kurduğu ve amaçları kadının toplumda yer edilmesini sağlayan Osmanlı Hilal-i Ahmer Heyeti gibi dernekler. Dördüncüsü ise çeşitli amaçlar doğrultusunda bir çatı altında toplanan ve amaçları siyasi kuruluşlara yönelik kurulmuş cemiyetlere üye olmak yoluyla cemiyet hayatına dâhil oldukları Türk Ocakları gibi derneklerdir (Özkiraz, 1999, s. 7).

1908–1920 yılları arasında toplam 103 kadın derneği kurulmuştur. 1908 yılında 9 tane kadın derneği kurulurken, 1909 yılında 6, 1913 yılında 7, 1914 yılında 4, 1917 yılında 4, 1918 yılında 18, 1919 yılında 4, 1920 yılında 14 kadın derneği kurulmuştu. Kurulan kadın derneklerinin 77 tanesi Müslüman-Türklerin, 20 tanesi Müslüman olamayan cemaatlerin ve altı tanesi de yabancılarındı. İstanbul’da kadın dernekleri Beyoğlu ve Fatih bölgesinde yoğunlaşmıştı (Alkan, 1998, s. 135).

Bu dönemde Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu Balkan Savaşları ve I. Dünya savaşları nedeniyle kadın dernekleri, daha çok yardım dernekleri niteliğinde çalışmıştır. Fatma Aliye’nin başkanı olduğu 1908’de kurulmuş Cemiyet-i İmdadiye’nin amacı Rumeli sınırında görev yapan askerlere kışlık giyecek yardım sağlamaktı. Bu cemiyet bu dönemde kurulan ilk kadın cemiyetidir. 1908 Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi de bir diğer hayır derneğidir. Balkan Savaşı sırasında 1912 yılında Besim Ömer Paşa’nın öncülüğünde Hilal-i Ahmer (Kızılay) Hanımlar Merkezi kurulmuştur. 1912 yılında Nezihe Muhittin tarafından Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi kurulmuştur. Balkan Savaşı

sırasında Esirgeme Derneği kurulmuş amacı, savaş nedeniyle dul ve yetim kalan kişilere yardım etmektir. Topkapı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi, Kadıköy Fukarasever Hanımlar Cemiyeti, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Müslüman Kadın Birliği de savaş dönemi kurulan kadın dernekleridir. Bu dönemde Osmanlı toplumunda gayrimüslim kadınlar tarafından Türk ve Ermeni Kadınlar İttihad Cemiyet-i Hayriyesi bu derneklere örnek gösterilebilir (Taşkiran, 1973, s. 37-39).

İkinci Meşrutiyet döneminde kurulan başlıca kadın dernekleri şunlardır;

- Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti (1913)
- Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti (1914)
- Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi (1912)
- Hizmet-i Nisvan (1908)
- İnas Darülfünunu Mezunlar Cemiyeti (1910)
- Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi (1916)
- Kırmızı-Beyaz (?)
- Mamulât-ı Dâhiliye İstihlâk Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi (1913)
- Müdafaa-i Milliye Hanımlar Cemiyeti (1913)
- Nisvan-ı Osmaniye Cemiyet-i İmdadiyesi (1908)
- Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye (1908)
- Osmanlı Hilal-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti (1911)
- Osmanlı İttihad-ı Nisvan Cemiyeti (1908)
- Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti (1908)
- Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi (1908)
- Osmanlı Müdafa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti (1913)

- Osmanlı Türk Kadınları Esirgeme Cemiyeti (1912)
- Sulhperver Türk Kadınları Cemiyeti (1912)
- Teali-i Nisvan Cemiyeti (1908)
- Teali-i Vatan-ı Osmanî Hanımlar Cemiyeti (1909) (Kaymaz, 2010, s. 339).

İkinci Meşrutiyet döneminde kadınların sağlık alanında yardımcı olmaları için hastabakıcılık eğitimi veren kurslar açılmıştır. Nedenine bakılacak olursa önemin şartları ve Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında yaralı askerlerin tedavisinde, eğitim görmüş hastabakıcılara ve hemşirelere ihtiyaç duyulmasıdır. Besim Ömer Paşa'nın çabasıyla başlayan bu kurslara katılım yüksek olmuştur. 1914 yılında açılan bir kursta 27 kursiyer hanım başarılı olarak diplomaya hak kazanmıştır. Bu kişiler; Belkıs Cemal, Belkıs Halil, Belkıs Refik, Servet Refik, Servet Şakir, Hatice İbrahim, Halet Şakir, Hatice Agah, Halime Halim, Remzi Cemal, Sadiye Hâlil, Seniha Rauf, Saadet Cemal, Sabiha Hakkı, Talât Süreyya, Ayşe Süreyya, Aliye Ali Rıza, Fahire Sezai, Leyla Vahit, Leyla Yusuf Razi, Neyyire İsmail, Sacide Besim, Mihri Basri, Mebrûke Memduh, Mebrure Bekir, Naile Hamdi, Naime Hasip ve Saadet Şakir Hanımlar'dır. Bu kurstan sonra 1914 yılında Kadırga hastanesinde on kişilik bir kurs açılmış, bu kursu tamamlayan on hanıma da diploma verilerek baş hastabakıcı göreviyle hastanelere gönderilmiştir (Tepekaya ve Kaplan, 2003, s. 164).

Birinci Dünya Savaşı yıllarında kadın istihdamının artması Medeni Kanun sorununu bir kez daha gündeme getirmiş, bunun sonucunda hazırlanan Hukuk-ı Aile Kararnamesi 25 Ekim 1917'de yürürlüğe konularak bu sorun giderilmeye çalışılmıştır. Buna karşılık Şer'iyye Mahkemelerinin Kararları, Adliye Nezaretinin kontrolüne verilmiş olmakla beraber çok kadın almak ve talâk gibi kadınların aleyhine olan iki husus değiştirilmemiştir. Yalnız İslam değil, Hıristiyan ve Musevi tebaanın da aile hukuklarını düzenleme iddiasını taşıyan Kanun, Mütareke döneminin olağanüstü şartları içinde uygulamadan

kaldırılmıştır. 1917 yılında kabul edilen Hukuk-ı Aile Kararnamesi köklü yenilikler getiriyorsa da, İslam ülkelerinde bu konuda hazırlanmış ilk hukuk metni olması dolayısıyla önemlidir (Ateş, 2009, s. 16).

Kadının toplumda yavaş yavaş yer almasının bazı dini kesimleri rahatsız ettiği de müşahede edilmiştir. Çünkü bu durum onların egemenliğine dayanan düzenin yıkılması anlamına gelmekteydi. Muhafazakâr kesim, kadının statüsünün yükseltilmesine dönük reformların ailenin temelini sarsacağını ve bu durumun şeriata aykırı olduğunu ileri sürdükleri bu durumun aileye ve topluma kötülük getireceğini savunmuşlardır. Onlara göre çok eşlilik kadını koruyan kadın açısından yaşamı kolaylaştıran bir yapıdır. Kadının çarşaf giymesi, yasal zorunluluk haline getirilmeliydi. Kadının ruh halinin değişken olması nedeniyle yani kaprisli ve güvenilmez olduğundan ona evlenme-boşanma hakkı verilmesi boşanmaların artacağını ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasının aileyi ve toplumu uçuruma sürükleyeceğine inanmışlardır. Bu görüşlerin sahipleri, ne yazık ki toplumda önemli bir çoğunluğu oluşturmaktaydı. Bu nedenle yapılan iyileştirici düzenlemeler sınırlı düzeyde kalmıştır (Kaymaz, 2010, s. 8).

Bu dönemde kadınların çıkarmış oldukları gazete ve dergiler Kadınlar Dünyası (1913), Kadınlar Alemi (1914), Kadınlık (1914), Siyânet (1914), Seyyâle (1914), Kadınlık Hayatı (1915), Genç Kadın(1918), Genç Kadın (1919), Diyane (1920) ve Yeni İnci (1921)'dir (Aşa, 1992, s. 969-978).

Mütareke Dönemi (1918-1922) Kadın

Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisi sonucu, Osmanlı İmparatorluğu, imzalamış olduğu Mondros Mütarekesi koşulları çerçevesinde İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlanacaktır. İşte bu noktada da, ulusal savaş süreci başlayacaktır. Nasıl ki Birinci Dünya Savaşı kadınların kitlesel olarak sosyal ve ekonomik yaşama katılımını sağlamışsa "Milli Mücadele"de kadınların cesaret ve özverilerinin sonucu olarak, siyasal etkinliklere katılımının yoğunlaşarak sergilendiği bir dönem olmuştur. Mondros Mütarekesinden kısa bir süre sonra 13 Kasım

1918'de İtilaf Devletlerine ait elli beş parçalık donanma, İstanbul'u fiilen işgal ediyordu. Ancak 15 Mayıs 1919 tarihi, yani İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, ülkenin her tarafında üzerlerine ölü toprağı serpilmiş insanların büyük bir tepkisine neden olacaktı. Ardından başta İstanbul olmak üzere ülkenin her yerinde işgali protesto mitingleri düzenlenmiştir (Ateş, 2009, s. 16).

Kurtuluş Savaşı öncesi ve Kurtuluş Savaşı sırasında sosyal yardım amaçlı, kurtuluş ve ülke bütünlüğünün korunması amacıyla çeşitli kadın dernekleri kurulmuştur. Bu derneklerden bazıları Hilal-i Ahmer Cemiyeti Kadın Kolları, Asri Kadın Cemiyeti, Muallimler Cemiyeti, Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi, Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti ve cemiyetin Anadolu'daki şubeleri sayılabilir (Cunbur, 1983, s. 33).

Kurtuluş Savaşı yıllarında geniş kitleler vatanın kurtuluşu için İstanbul ve taşrada çeşitli mitingler düzenlemişlerdir. 19 Mart 1919'da İstanbul'da, İnas Darülfünunu öğrencileri ve Asri Kadın Cemiyeti üyeleri Fatih Türbesi önünde toplanarak işgalci kuvvetleri protesto etmişlerdir. 19 Mayıs 1919 tarihinde, İstanbul Belediyesi önünde Halide Edip Hanım ve Meliha Hanım'ın konuşmacı olarak katıldığı büyük bir miting düzenlenmiştir. Bu mitinglerin en büyüğü Sultanahmet mitingidir. 23 Mayıs 1919'da Alanya, Bursa, Çumra, Edirne, Erzurum, Edirne, Sivas ve İzmit'te yapılan toplantılarda yer alan herkes vatanın kurtuluşu için yeminler edip maddi manevi destek olacaklarını bildirmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa 28 Mayıs 1919'da Havza'dan gönderdiği tamimde mitinglerin daha geniş çaplı düzenlenmesini emretmiştir. 1919 yılı Mayıs ayı boyunca düzenlenen mitinglerde sadece erkekler değil kadınlar da söz almışlardır. Konuşma yapan kadınların çoğu öğretmen ve dernek üyesidir. Bu kadınlardan bir kısmı daha sonra Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşına katılmışlardır. Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nda, karargâhında görev alan Halide Edip Hanıma Onbaşılık rütbesi vermiştir (Cunbur, 1983, s. 14-31).

Türkiye'de kadınların haklarını elde etmeleri sürecinde asıl önemli dönüm noktasının Kurtuluş Savaşı olduğu belirtilmişti. Çünkü savaşın

kazanılmasında kadının rolü büyüktür. Türk kadını, emperyalizme karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde erkekle yan yana, omuz omuza savaşmıştır. Türk kadınının savaşın kazanılmasına yaptığı katkılar şöyle sıralanabilir;

1. Mitingler Düzenlemek: İstanbul'daki ilk büyük miting, mütareke sonrasında işgallerin sürmesini protesto etmek amacıyla İnas Darülfünunu ve Asri Kadınlar Cemiyeti tarafından Mart 1919'da Fatih'te gerçekleştirilmiştir.

2. Dernekler Kurarak Örgütlenmek: Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu kentlerinde, eşraf-memur eşlerinin, analarının ve kızlarının kadın örgütlenmelerine rastlanır. 1919 yılının Kasım ayında Sivas Valisi Reşat Paşa'nın eşi Melek Hanım tarafından kurulan Anadolu Kadınlar Müdafa-i Vatan Cemiyeti, Kayseri, Niğde, Bolu, Amasya, Erzincan, Burdur, Pınarhisar, Kangal gibi merkezlerde kısa süre de şubeler açmıştır.

3. Cephe İçin Malzeme Üretimi: Taşra da bulunan kadınların cephelerde savaşan asker için topladığı malzemedir. Askerler için her türlü giyim malzemesi üretimi, kasaba kadınlarınca yapıldı. Cepheye yakın kasabalarda ise yine kadınlar tarafından asker için yiyecek erzak hazırlanıyordu.

4. Cephede Savaşan Askerlere Erzak, su ve Mühimmat Taşımak: Savaş boyunca bu görevi kadınlar üstlenmiştir. Kağnısıyla ya da sırtında cepheye erzak ve mermi taşıyan kadın kabileleri, şiirlere, romanlara, resimlere, heykellere konu olmuştur.

5. Cephede Yaralanan Askerlere Hastabakıcılık Yapmak: Ankara ve Adana'daki Kız Öğretmen Okulu öğrencileri okul yönetimine başvurarak, cephede yaralanan askerlere hastabakıcılık yapmak istediklerini bildirmişlerdir ve bu istekleri kabul edilmiş olup bu işle görevlendirilmişlerdir.

6. Cephede Düşmana Karşı Fiilen Savaşmak: Bu görevi de çoğunlukla kadınlar üstlenmiştir. Onlardan geriye kalan Adile Onbaşı, Fatma Onbaşı, Kara Fatma, Elifçik, Fatma Seher, Tayyar Rahmiye, Hatice Hatun, Gördesli Makbule, Asker Saim Hanım, Halime Abla, Yemine Vardarlı, Emine Hatun, Sultan Ana, Şükrüye, Hafıza,

Ümmühan... gibi birkaç isimdir yalnızca (Kaymaz, 2010, s. 9-11).

Mütareke döneminde kadınlar için yayın yapan dergi ve gazeteler Türk Kadın (1917), Genç Kadın (1918), Genç Kadın (1919), Diyane (1920) Hanım (1921) ve Yeni İnci (1921)'dir (Aşa, 1992, s. 969-978).

Cumhuriyet Döneminde Kadın

Cumhuriyet döneminde kadınlara verilen değer artmış ve kadınların eğitimi için yeni okullar açılmıştır. Anadolu'da 1922 yılında Ankara'da ilk kız lisesi açılmıştır. Harf inkılâbından sonra açılan millet mektepleri sayesinde örgün eğitim yaşını geçmiş kişiler de bu okullarda okuma yazma öğrenmiş ve bazı temel bilgiler edinmişlerdir. Bu kurumlarda eğitim alan kadınlar evden çıkarak toplumsal hayata ve çalışma hayatına katılmışlardır. Kadın hekimler ilk kez Cumhuriyet döneminde 1930 yılında Sağlık Bakanlığında görev alırken avukat kadınlar da 1928 yılında Baroya girmişlerdir (Göksel 1993, s. 159-164).

Atatürk, Kurtuluş Savaşı yıllarında, yardımını gördüğü Türk kadınına hiç unutmamıştır. Vefa duygusunu her fırsatta belirtmiştir. Cumhuriyet dönemi boyunca kadın haklarına öncelik tanınması veya çok önem verilmesinde bu duygunun etkisi vardır (Gül, 1998, s. 79).

Laiklik ilkesinin yasal bir içerik olarak düzenlenmesinden sonra, Türk kadını daha fazla sosyalleşmeye başlamış ve bu durum Türk Kadını'nın yüzlerini güldürmüştür. Toplumun bütün kesimlerinde, erkeklerle eşit yetkiler kazanarak başarılı girişimlerde bulunan bu kadınlarımız erkeklerin üstünlüğünü geride bırakma becerisini göstermişlerdir (Eyuboğlu, 1994, s. 47).

Doğu'da kadın çoğu zaman ikinci sınıf insan muamelesi görmüştür. Bu durum dünyaya getirilen bir çocuğun her aşamasında karşısına çıkmış, küçük yaşlardan itibaren eğitimde, sosyal alanda ve hayatın bütün akışında birçok alan da etkisini göstermiştir. Atatürk'ün yenilik hareketlerine başladığı yıllarda Türk toplumunda da böyleydi. Hâlbuki Atatürk, Türk Kurtuluş

Savaşı'nın sürdürüldüğü dönemde, eli silah tutan erkeklerin yerini nasıl da Türk Kadınının doldurduğunu görmüştü. Mustafa Kemal Paşa Türk bağımsızlık ateşini Sultanahmet mitinginde tutuşturmaya çalışan Halide Edip (Adıvar)'lerden, cepheye kağnılarla cephane yetiştirmeye çalışan Anadolu kadınına da gözleriyle görmüştü. Kadının Türk düşünce hayatında olduğu kadar, sanatta ve yurt savunmasındaki rolünü ve önemini gereği gibi değerlendiren Atatürk, kadınlara da önemli haklar verilmesi gerektiğine inanmıştır (Erendil, 1981, s. 60).

Atatürk, 1923 yılında "*şuna inanmak lazımdır ki dünya üzerinde gördüğünüz her şey kadının eseridir.*" demekte ve "*toplumun başarısızlığının asıl sebebi kadınlara karşı olan bilgisizlikten ileri gelir, bir toplumun bir organı faaliyette iken diğer organı işlemez ise o toplum felç olur.*" ana düşünceleri ile çağdaş bir bakışı yansıtmaktadır. Türk kadınının, kadının aktif olduğu bir topluma geçişi bu dönemde yapılan değişimlerle olmuştur. Bu yeniliklerin başında eğitim ve hukuk alanında yürürlüğe giren yasalar, kadın hak ve sorumluluğunun belirlenmesine öncülük etmiştir. Atatürk 1924 yılında yürürlüğe koyduğu bir yasa ile (Tevhid-i Tedrisat) eğitimi merkezileştirmiş ve bu vesileyle Türk kızlarına ilkokul ile birlikte ortaokul, lise ve hatta yükseköğrenim kapılarını açmıştır. Her vatandaşa, istediği öğretim biriminde eğitim yapma imkânı tanınmıştır. Yine bu yasa sayesinde cinsiyet farkı gözetilmeden eğitimde kadın erkek eşitliği sağlanmıştır (Doğramacı, 1993, s. 96-97).

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kadın haklarına yönelik yapılan yasal düzenlemeler ele alınmıştı. İhzar-ı Kavanin Komisyonları'nın çalışmaları sonucunda hazırlanarak yürürlüğe giren 25 Ekim 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi o dönemin bu doğrultudaki tek yasadır. Aile hukukunu tedvin etmek amacıyla çıkartılan bu kararnamede sadece evlenme ve boşanmaya ilişkin hükümler yer almıştır. Nesep, vesayet, nafaka, mal rejimlerine ilişkin konular düzenlenmemiştir. Komisyon, "bu konuları, hazırlayacakları başka kitaplarla düzenleyerek bu eksikliği tamamlamak" amacını savaş nedeniyle

gerçekleştirememiştir. 1925 yılında komisyonların çalışmalarına son verilerek, Türk Medeni Kanunu'nu hazırlamak üzere yeni bir komisyon kurulmuştur (Bozkurt, 1996, s. 172-174).

Medeni Kanunu hazırlamak üzere bir komisyon oluşturulmuş; fakat bu komisyon oluşturulurken çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Adalet Bakanı Seyyit Bey'in "*hukuk kültür işidir*" ilkesinden işe başlayan bu komisyon, Türk hukuk kültürüne uygun diye Hanefi, Şafii ve bir kısım Maliki fıkıh okullarının karmasını gündeme getirmiştir. Ortaya konulan bazı hükümler Cevdet Paşa'nın Mecelle'sinden de geridir. O zaman Atatürk, bu kültür kavramının arkasında, ulaşmaya aykırı şeyler olduğunu anlamış ve bu işi şiddetle önlemiştir. Bunun üzerine İsviçre Medeni Kanunu modeli ele alınmıştır.

Atatürk'ün laikliği gerçekleştirmek için yapmış olduğu en önemli yeniliklerden biri de 17 Şubat 1926'da Medeni Kanunu'nun kabul edilmesidir. Türk insanının sosyal, ekonomik ve kültürel yaşantısının bütününe kavrayan bu kanun, Türk toplumunu çağdaş devletler konumuna getirmiştir. Bu kanun; İsviçre gibi uygar bir ülkenin medeni yasasından yararlanılarak, pek çok hukuk adamından kurulmuş komisyonlarda tartışılarak, Türk insanının ve toplumunun yapısına uygun hale getirilerek yeniden hazırlanmış, 17 Şubat 1926 tarihinde yasalaşmış ve 4 Nisan 1926 tarihinde yürürlüğe konularak Cumhuriyetimizin tabanını güçlendirmiştir.

Medeni (resmi) nikâh: Atatürk'ün ve O'nun kurduğu Cumhuriyet'in kadına kazandırdığı en önemli haklardan birisi belki de en önemlisi; resmi nikah olmuştur. Dini nikahta yüzyıllar boyu zaman, mekan, mezhep ve tarikatlara göre, çeşit çeşit uygulamalar ve zorunluluklar varken bu uygulama resmi nikahta belli ve değişmez kurallara bağlanmıştır ve devletin güvencesi altına alınmıştır.

Miras ve kadın: Dini kurallara göre, mirasın üçte biri kızlara üçte ikisi erkeklere verilirdi. "Allah size ve çocuklarımızla ilgili şunu öneriyor; erkek için iki dişinin payı kadar..." (Nisa 11). Medeni kanun miras konusunda da kadınla erkeği eşit

görmüş ve mirası erkek ve kadın arasında eşit paylaşmıştır.

Çok evlilik: Cumhuriyet rejiminin getirdiği Medeni Kanun çok eşliliği yasaklamış ve tek eşle evlenme zorunluluğu getirerek Türk kadını korumuştur.

Başlık parası: Bu bir Müslüman âdeti olmayıp Müslümanlıktan evvelki dönemlerin yanlış bir kalıntısıdır. Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet, bu yanlışlığı da "resmi nikâhla" kaldırarak Türk Milleti'ni, felsefe olarak 20. yüzyıla taşımıştır.

Boşanma: Cumhuriyet yönetimi ve Medeni Kanun sayesinde erkeğe (ve de kadına) boşanma hakkı verilmemiştir. Aynı kanun ile; Hülle ve Müt'a (geçici nikah) kaldırılarak, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki kadın erkek ilişkilerini uygar dünyanın yaşam tarzları ile aynı kulvara oturtmuştur (Denk, 1999, s. 212-213).

Atatürk, Türk kadınının toplumda, aile içinde, yaşamın her alanında hak ettiği yeri almasının bir diğer koşulunun çağdaş hukuksal düzelmeleri yapmak olduğuna inanıyordu. Konuşmalarında buna değinen Atatürk'ün 1926 yılında Medeni Kanunun kabulü ile kadınlara tanıdığı bireysel haklar çok önemlidir. Bu kanun kadın erkek eşitsizliğini ortadan kaldırarak, aile ve miras hukuku gibi konularda kadına çağdaş haklar tanımaktadır.

Türk kadını siyasal faaliyetlere Kurtuluş Savaşı yıllarında kurdukları dernekler ve düzenledikleri mitinglerle başlamıştır (Göksel, 1993, s. 159). Türk kadınının siyasal etkinlikleri, seçme ve seçilme hakları da, bu yıllarda gündemde yer alarak üç aşamada tanınmıştır. Öncelikle 3 Nisan 1930 gün ve 1580 sayılı yasa ile Türk kadınına ilk defa belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 26 Ekim 1933 gün ve 2349 sayılı kanunla da kadınlar köy ihtiyar heyetlerine ve muhtarlığa seçme seçilme haklarını elde etmişlerdir. Siyasal hakların sonuncusunu ise 5 Aralık 1934 gün ve 2599 sayılı kanunun 10. maddesi; "22 yaşını bitiren kadın-erkek her Türk, milletvekili seçme hakkına sahiptir, 11. maddesi de, 30 yaşını bitiren kadın-erkek her Türk,

milletvekili seçilebilir”, diyen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu teşkil eder (Doğramacı, 1993, s. 19-20).

Türkiye’de kadınların TBMM için ilk kez oy kullanmaları 1935 yılına rastlar. Kadınların katıldığı 1935 seçimlerinde 18 kadın milletvekili Meclis’e girmiş olup, bu sayı meclisin %4,5’ine tekabül etmektedir (Gökçimen, 2008, s. 22). Seçilen kadın mebuslar şunlardır: Mebrure Gönenç (Afyonkarahisar), Hatı (Satı) Kadın (Tırpan) (Ankara), Türkan Örs Baştuğ (Antalya), Sabiha Gökçül Erbay (Balıkesir), Ayşe Şekibe İnel (Bursa), Huriye Öniz Baha (Diyarbakır), Fatma Şakir Memik (Edirne), Nakiye Elgün (Erzurum), Fakihe Öymen (İstanbul), Benal Nevzat İştâr Arıman (İzmir), Ferruh Gürgüp (Kayseri), Bahire Bediz Morova Aydılek (Konya), Mihri Paktaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Esmâ Nayman (Seyhan), Hatice Sabiha Görkey (Sivas), Seniha Nafiz Hızal (Trabzon) (Ünal, 2014, s. 550).

Atatürk’ün kadının siyasal hakları bakımından aldığı bütün tedbirlere, gerçekleştirdiği bütün uygulamalara rağmen, Türk kadınlarının büyük bölümü bu hakların farkında değildir. Bu hakların farkında olanlar ise çeşitli nedenlerden (ülkenin sosyo-kültür yapısı, askeri müdahaleler, anarşi ve terör v.b. gibi) dolayı siyasal etkinliklerden uzak durmaktadırlar.

Türk kadın haklarının günümüzde hala istenen düzeyde kullanılmaması ve kadınların Atatürk reformlarının hedeflediği noktaya ulaşamamasının temel nedenleri belirli noktalarda toplanabilir. Her şeyden önce kadın Atatürk inkılâpları ile kendisine verilen bu hak ve yetkileri bir mücadele ile elde etmemiş, hazır bulmuş olmasının büyük bir önemi vardır. Kadınların, haklarının bilincine varmaları zaman almıştır. Bunun önde gelen nedenlerinden biri, kadınların öğrenim düzeylerinin düşük olmasıdır. Cumhuriyet döneminde kadın eğitime verilen önem artmış ve bazı uygulamalarla öğrenim düzeyinin yükseltilmesi süreci hızlandırılmıştır. Fakat istenen düzeye ulaşması zaman almıştır. Çünkü kültür gecikmesi teorisine göre, kültürün iki cephesi vardır; maddi ve maddi olmayan kültür.

Maddi kültür (teknoloji) maddi olmayan kültüre göre daha hızlı değişir. Bu nedenle kadınlar karşı ayrımcı tutum ve davranışların değişmesi zaman almaktadır. Bunda kitle iletişim araçlarının önceleri gelişmemiş olması, günümüzde de kadının lehine kullanılmaması önemli rol oynamaktadır. Ayrıca gerek geleneksel aile yapısında kız çocuğuna karşı gerekse kocanın karısına karşı olan tutumlarını olumlu yönde değiştirmeye yönelik yayınların yetersiz olması süreci daha da geciktirmiştir (Doğramacı, 1993, s. 19-20).

Sonuç

Osmanlı Devleti Tanzimat Fermanıyla beraber siyasal ve sosyal alanlarda çeşitli değişimler yaşamıştı. Bu dönemde yapılan değişiklikler modernleşme amacıyla değil de devleti kurtarmak amacıyla yapılmıştı. Yenilik hareketlerinin başlamasıyla beraber Osmanlı Devleti yüzünü Batı’ya dönerek ekonomik, idari, siyasi ve sosyal alanlarda çeşitli düzenlemeler yapmıştı. Yapılan bu reformlarla beraber kadınlara da çeşitli yenilikler getirmiştir.

Türk kadını siyasete ilgi duymaya Osmanlı’nın son döneminde özellikle II. Meşrutiyet döneminde başladı. II. Meşrutiyet dönemiyle beraber Osmanlı Devleti tamamen batıya özgü yenilik hareketleri içine girmiştir. Geleneksel kurallara göre hayatını sürdüren Osmanlı kadını bu değişimler karşısında siyasi ve sosyal alanlarda tartışmalara neden olmuştur. Meşrutiyet dönemiyle beraber kadın konusu daha cesur bir şekilde ele alınmıştır. Kadınlar bu dönemde kurmuş oldukları dernekler sayesinde toplumda erkekle eşit konuma gelmeye çalışmıştır. Meşrutiyetin ilanından sonra kadınlar ilk kez Tıp Fakültelerinde eğitim görmüşlerdir. Özellikle Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı yıllarında kadınlar ilk kez devlet kurumlarında geçici süre memurluk yapmışlardır.

Bu dönemde Osmanlı yönetiminde etkili olan İttihat ve Terakki Cemiyeti kadınların haklarını savunmaya başlamıştır. Cemiyet bu dönemde kadınların kurmuş oldukları derneklere destek vermiştir. Cemiyetin desteğiyle çok sayıda kadın dergisi yayın hayatına girmiştir. Boşanmak isteyen

kadınlar için yeni kanunlar çıkarıp kadının konumunu yükseltmeye çalışmıştır.

Meşrutiyet döneminde kurulan cemiyetler farklı düşünceler etrafında toplanmışlardır. Kadınlar yardım dernekleri kurmuşlardır. Bu meyanda kurulan feminist kadın dernekleri kadının üstünlüğünü vurgulamaya çalışmıştır. Kadınlar İttihat ve Terakki Cemiyetinin desteğini alıp çeşitli siyasal dernekler kurmuşlardır.

II. Meşrutiyet dönemi sonrasında ortaya çıkan savaşlar nedeniyle kadınlar ekonomik alanda etkili olmaya başlamışlardır. Kadının ekonomiye katılmasıyla beraber ülkede var olan ataerkil yapı yavaş yavaş gücünü yitirmeye başlamıştır. Kadın toplum içindeki durumu ülkenin demokratik gelişmişliğiyle doğru orantılı olmuştur. Milli Mücadele döneminde kadınlar İstanbul'da ve çeşitli illerde mitingler düzenleyerek teşkilatlanmanın ve birlik olmanın örneklerini göstermişlerdir.

Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Atatürk'ün yeniliklere öncülük etmesiyle Türk Kadınına verilen haklar genişlemiştir. Türk kadını Cumhuriyet döneminde sosyal, ekonomik ve siyasi haklarına sahip olmuştur. 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kız ve erkekler eşit haklarla eğitim görmeye başladılar. Kadın ve erkek ilk kez Medeni Kanun ile beraber eşit konuma getirilmiştir. Kadının toplumsal konumunun değişimi Cumhuriyet döneminde yapılan yenilik hareketleriyle bağlantılı olmuştur. Kadının devlet içinde siyasi ve sosyal haklar elde etmesi kademe kademe gerçekleşmiştir. 1926'da Türk Medeni Kanunu kabul edilerek kadınlara boşanma, velayet hakkı, mallarda da tasarruf hakkı tanınmıştır.

Bugünkü Türk kadınının sahip olduğu olanaklar, II. Meşrutiyet süresince İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kadınlar konusunda verdiği mücadelelerin bir ürünü olarak da karşımıza çıktığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonraki süreçte kadınlara verilen siyasal haklar artmış kadın etkin bir şekilde siyasette yer almaya başlamıştır. Fakat unutulmamalıdır ki Türk kadınına hiçbir zaman yeteri kadar haklar verilmemiştir. Genel olarak kadının toplumsal

görünüşüne önem verilmiştir, bunun da nedeni batının örnek alınması olmuştur.

Kaynakça

- Alkan, M. Ö. (1998). İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları. A. N. Yücekök, İ. Turan ve M. Ö. Alkan (Eds.), *Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Arat, N. (1980). *Kadın Sorunu*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Aşa, E. (1992). 1869-1923 Yılları Arasında Yayınlanan Türk Kadın ve Aile Dergileri. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.3. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 966-978.
- Ateş, N. Y. (2009). *Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu (1925-1927)*. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20.Yıl Özel Yayını.
- Bozkurt, G. (1996). *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Cunbur, M., Engünün, İ. ve Özdemir, C. (1983). *Milli Mücadele'de Türk Kadını*. Ankara: Türk Ticaret Bankası Yayınları.
- Demir, F. (2008). Tarihsel Süreç İçinde Kadın Hakları Ve Kadının Çalışma Hayatı İçindeki Yeri. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 21(4), 8-24.
- Demir, N. Ö. (1999). II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 107-115.
- Denk, C. (1999). *Atatürk Laiklik ve Cumhuriyet*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2309 Yayınlar Dairesi Başkanlığı Cumhuriyet Kitapları Dizisi/6.
- Doğramacı, E. (1993). *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Donuk, A. (1980). Çeşitli Toplumlarda ve Eski Türklerde Aile. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 33, 147-168.
- Durakbaşı, A. (2002). *Halide Edip-Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erendil, M. (1981). *Evrensel Yönüyle Atatürk*. Ankara: TC. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Yayınları Serisi no-11.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1994). *Atatürk Devrimleri Işığında Laiklik*. Ankara: Say Dağıtım Ltd. Şti.
- Güçlü, E. ve Tunç, S. (2012). Osmanlı Basın Hayatında Kadınlar Dünyası Dergisi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 155-176.
- Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi. *Yaşama Dergisi*, 10, 6-59.

- Göksel, B. (1992). Atatürk ve Kadın Hakları. *Atatürkçü Düşünce*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s.919-941.
- Gül, M. (1998). Bizde Kadınların Siyasal Haklar Alması ve İlk Kadın Milletvekillerimiz. *Cumhuriyet'in Kuruluşunun 75. Yılı Armağanı*. Ankara: Gazi Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tar. Arş. Ve Uyg. Merkezi Yayın No:3,
- Günay, T. (1994). *İslâm'da Kadın*. Kastamonu'da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (Kastamonu, 10-11 Aralık 1994), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, s. 173.
- Güzel, Ş. (1985). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Toplumsal Değişim ve Kadın*. İstanbul: Tanzimat'tan Cumhuriyete Ansiklopedisi, C. 3.
- Kaya, G. (2010). *Kadın Derneklerinin Kadın Siyasal Yaşama Etkisi, KA-DER Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaymaz, İ. Ş. (2010). Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 46, 333-366.
- Konan, B. (2010). *Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci, Kadın ve Gençlik Platformu Derneği*. "Politikada Kadın" Paneli, 157-174.
- Kuran, E. (1991). Türkler Ailesinin Mahiyeti ve Tarihi Gelişmesi. *T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Aile Yazıları 1: Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları Bilim Serisi 5/1.
- Makal, A. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çalışma İlişkileri: 1850-1920*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Şefika, K. (2013). *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sevinç, N. (2007). *Türklerde Kadın ve Aile*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Özgiraz, A. ve Arslanel, M. N. (2011). İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 1-10.
- Tarhan, T. (1966). *Tarihte Türk Kadını Aile Hayatı Kadın Hakları*. Denizli: Marmara Pilak ve Kitapevi.
- Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Tepekaya, M. ve Kaplan, L. (2003). Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 147-202.
- Ünal, S. (2014). Türk Kadınının Seçme ve Seçilme Hakkını Kazanması ve Basın. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(7), 525-559.